

múzeumőr

Szilágyi Lenke felvétele

KARÁCSONY ÁGNES

MIT? KINEK? MIÉRT? HOGYAN?

BESZÉLGETÉS VÍGH ANNAMÁRIÁVAL

A MÚZEUMMÁ VÁLÁS MAGYAR SZABÁLYOZÁSÁRÓL

IVígh Annamária történész muzeológusként került annak idején a Budapesti Történeti Múzeum Újkortörténeti Osztályának élére. Majd 2000-ben az akkori kulturális tárca munkatársa lett. Előbb a Múzeumi Osztályt, majd idővel a valamennyi közgyűjteményi területet átfogó Közgyűjteményi Főosztályt vezette 2018 májusáig. Több mint tizenhét év minisztériumi munka után váltott ismét: jelenleg a Szépművészeti Múzeum általános főigazgató-helyettese. Nevéhez számos országos múzeumi program elindítása kötődik. Most pedig segít minket eligazodni abban, mit tekintünk múzeumnak vagy „csupán” gyűjteménynek, s persze szóba kerülnek a „pszeudo múzeumok” is – egyes tájházak, helyi gyűjtemények vagy akár a mackómúzeum, a kerékpármúzeum, az óramúzeum, a lámpamúzeum, nagyon hosszú a példák sora –, amelyek többségét ő maga mindenképpen a rugalmasan változó muzeális intézményi rendszer fontos részének tekinti.

MC: *Egyszer említette: a minisztériumi munkájában azt találta a legérdekesebbnek, amikor dönteni kellett arról, muzeális intézménnyé minősítsenek-e egy adott gyűjteményt vagy sem.*

I Ez valóban komoly kihívás volt. A tradicionális felfogás híve vagyok, azt vallom: a múzeum alapja a gyűjtemény, azt kell vizsgálni elsőként ahhoz, hogy időtálló, megalapozott döntést lehessen hozni.

MC: *De folyamatosan változik a múzeum fogalma – az adott kor elvárásaihoz igazodva.*

I Így van. Ugyanakkor a múzeumok létjogosultságát a mai világunkban is egyértelműen igazolja több száz éves történetük. Amikor nehezebb helyzetek adódnak múzeumügyben – akár szélesebb nézőpontból, akár csak a hazai viszonyok között –, akkor is biztosak lehetünk abban, hogy erre a különlegesen inspiráló, az emberi kreativitást felszabadító és az érzelmeinkre is ható kulturális intézményre igenis szükségünk van. Ez jó érzéssel tölt el.

MC: *Gyűjtemény nélkül nincs múzeum?*

¶ A magyar szabályozás – ez pozitívum – tradicionális felfogású. Szabályokhoz kötött – egyebek mellett abban is, hogy milyen feltételek alapján minősül muzeális intézménynek egy adott gyűjtemény –, de egyúttal rugalmas is, ugyanis lehetőséget biztosít a múzeumi intézményrendszer belső fejlődésére. Természetesen a múzeumok története, a múzeumfogalom folyamatos alakulása, igazodása a változó társadalmi elvárásokhoz, nem rekonstruálható kizárólag a jog eszközeivel. A civil kezdeményezésre vagy az uralkodói szándékból létrejövő gyűjtemények múzeummá válása évszázadok óta kutatott folyamat, amely újabb és újabb eredményeket hoz – újabb és újabb szempontok alapján. Jogi eszközökkel szabályozott működésről a 20. századtól beszélhetünk, ebben az időszakban születtek meg Európában az első olyan múzeumi törvények, amelyek a gyűjteményekre vonatkoztak. A második világháború után, érthető okból, lényegesen szigorodtak ezek az előírások. De a múzeum egyik legfontosabb alapismérve már a 18–19. században is egyértelmű volt paragrafusok nélkül is: a szaktudományos elvek mentén rendszerezett gyűjtemény megléte.

MC: *A másik, gondolom, a hozzáférés lehetősége.*

¶ Pontosan. Korábban számos vita zajlott arról, a hozzáférés igénye mennyire van jelen a múzeumok történetében. E diskurzus révén még inkább egyértelművé vált, hogy a gyűjtemények megnyitása, ha korlátozottan is, de az első pillanattól fontos volt. Nagyon sokféle szempont motiválhatta ezt a nyitási szándékot – akár a felvilágosult abszolutista uralkodó hatalomgyakorlási filozófiája, akár az emberi bölcsesség –, de bárki, aki nyilvánossá tette a gyűjteményét, kezdetől a hozzáférést akarta szolgálni, csak nem ezt a fogalmat használta. Bár mára a hozzáférés eszközrendszere, a kapcsolódó társadalmi elvárások lényegi változásokon mentek keresztül, a köz számára létrehozott gyűjtemények, vagyis a közgyűjtemények kapcsán az alapkérdések nem változtak. Ezek azok, amelyek a mai múzeumügyet is meghatározzák: „mit”, „kinek”, „miért” és „hogyan”. Ez az úgynevezett állandóság, amely egyben a folyamatos változtatás kötelezettségét is magában hordozza, ad biztonságot a múzeumoknak bármely pontján a világnak, bármely korszakban.

MC: *A törvény szerint nálunk minden múzeum muzeális intézmény, de nem minden muzeális intézmény múzeum, például a kiállítóhelyek vagy a gyűjtemények önmagukban még nem minősülnek annak.*

¶ A muzeális intézmények átfogó fogalmi kategóriáját elődeink határozták meg, és az eltelt idő igazolta ezt a törekvést, így lehetőség van arra, hogy a különböző szakmai besorolású intézményekre vonatkozóan általános szakmai követelményeket is megfogalmazzunk. Ez az elv biztosítja, hogy ma Magyarországon több mint nyolcszáz muzeális intézmény van.

MC: *Ez sok vagy kevés?*

¶ Nagyon nehéz megmondani. Jelentős hányaduk – ez 81 százalék – nem múzeumi besorolású intézmény, hanem gyűjtemény vagy kiállítóhely. Ide soroljuk a tájházak többségét, a helytörténeti gyűjteményeket is. Utóbbiakat is gyakran „emeli” múzeummá az alapító maga vagy a fenntartó azzal, hogy egyszerűen kiírja ezt a megnevezést a bejárat fölé. Sokan nincsenek tisztában azzal a szabály- és követelményrendszerrel, amely a múzeumi besorolás feltétele, sőt azzal sem, hogy vannak feltételek. A muzeális intézmény legegyszerűbb formája a kiállítóhely, amely a rendszer legelső kategóriája. Ebben az esetben is „csak” azt kell első lépésként eldönteni, szükséges-e a muzeális intézményi működési engedély, vagyis a bemutatandó értékek kulturális javaknak minősíthetők-e. Van olyan szakmai megközelítés is, amely úgy ítéli meg: ami nem éri el a múzeumi szintet, azzal nem kell foglalkozni. Csakhogy ezzel a megközelítéssel nagyon értékes kulturális értékektől fosztanánk meg a rendszert, olyan erőforrástól, amely folyamatosan motiválja a gyűjteményezést és a bemutatást. Van olyan szemlélet is, amely szerint az igazi tudományos szakmai tevékenység csak a múzeumokban zajlik. Ez részben valós, hiszen a jogszabály pontosan meghatározza, milyen feladatai vannak egy múzeumnak, s ezek sorában hangsúlyos a tudományos tevékenység. Ugyanakkor a nem múzeumi besorolású intézményeknek – amelyek a magyar múzeumi rendszer nagyobb részét teszik ki – kiemelten fontos közművelődési, ismeretadási feladataik vannak a kultúráközvetítésben és a szemléletformálásban, emellett számos gyűjtemény végez helyi szinten értékes kutatási tevékenységet. Ennek megítélése természetesen nem lehet azonos a legmagasabb minősítési mércéket teljesíteni képes országos múzeumi besorolás követelményével. A jelenlegi minősítési rendszert – hiányosságai mellett is – azért tartom alapvetően jónak, mert világosan meghatározza az egyes besorolási szintekhez tartozó követelményeket, és emellett ösztönző hatása is van: láttatja, milyen fejlődési, esetleg visszafejlődési pálya áll az adott intézmény előtt.

MC: *Egységes feltételrendszerük van az egyes kategóriáknak?*

¶ Jó a kérdés, ugyanis bár a feltételrendszer egységes, sohasem zárhatók ki az emberi tényezők. Előfordul, hogy papíron minden rendben lévőnek tűnik, ám a valóságban a kép ettől eltér. Mondjuk, egy babagyűjtemény lehet muzeális intézmény, de hogy múzeuma legyen például a népviseletes babáknak, ahhoz nagyon sok feltételnek kellene teljesülnie: vannak olyan esetek, amikor azt kell mondani, ez nagyon szép kollekció, helyi szinten is fontos, ettől azonban még nem múzeum. Sőt itt van az a pont, amikor minden szakértőnek tudnia kell: ahhoz, hogy valódi, élő, jól működő múzeumi rendszerünk legyen, nemet is kell mondani. Ennek a rendszernek ugyanis akkor van értéke – és európai összehasonlításban is ereje –, ha garantált minőséget jelez. Az angol vagy francia múzeumi rendszer – mindkét esetben más-más módszertannal – nemcsak vizsgálja az adott besorolási kritériumokat, hanem szigorúan ellenőrzi is azokat. Nekünk ebben még van hova fejlődünk.

MC: *De hát a magyar törvény is tiltja, hogy múzeumként nevezze magát az a gyűjtemény, amely nem múzeum.*

¶ Tiltja, ugyanakkor szankció nincs.

MC: *Ezért is címkézheti bárki az intézményét úgy, hogy babamúzeum, kerékpármúzeum, macskómúzeum, marcipánmúzeum, óramúzeum, és így tovább?*

¶ Hosszú a sor, valóban. Formailag használják a kifejezést, de a jogszabály szerint nem tehetnék meg, mert nyilván nincs muzeális intézményi működési engedélyük, nincsenek meg azok a kötelezettségeik – szigorú nyilvántartás, kedvezmények rendszere, nyitvatartási rend, hogy csak az alapvetőeket említsem –, amelyek elsősorban kötelezettségek, másfelől számtalan lehetőséget is nyújtanak, például pályázatokon való részvételt. És meg kell vallanom, ebben a kérdésben nem vagyok szigorú. A legtöbb esetben az adott gyűjtemény büszkeségből használja a múzeum kifejezést, rangnak találja azt. Ráadásul számos komoly gyűjteményünk válik idővel valódi múzeummá. Ha becsúszik is egy-két „pseudo múzeum” – nyilván jó lenne, ha nem így lenne –, azzal nehéz szembemenni.

MC: *Felléptek valaha is bárki ellen, amiért törvényellenesen használta a múzeumi kifejezést?*

¶ Viszonylag hosszú volt a minisztériumi pályám, de nem tudok ilyen esetről. Fontos azonban hangsúlyozni: amennyiben az intézmény működési engedéllyel

„Karácsony Múzeum” Szentendre óvárosában

KARÁCSONY MÚZEUM

CHRISTMAS MUSEUM

& SHOP

„Karácsony Múzeum” Szentendre óvárosában

Idén költözött új helyre Szentendrén a Mikrocsofák Múzeuma

MicroArt Museum

A szentendrei Retro Múzeum, közvetlenül a buszparkoló mellett, megkerülhetetlen állomása a városba érkező turistáknak

RETRO
DESIGN
CENTER

EK VILÁGA

O MÚZEUM

RO WELT * MY3EŇ - PETPO

rendelkezik, a dokumentumon csak a jogszabályi feltételek teljesítését igazoló megnevezés szerepelhet. A muzeális intézményi minősítés nélküli gyűjtemények esetében azért akadnak zavaró jelenségek. Van olyan település – nevet nem említek –, ahol számos, magát múzeumnak nevező kis bemutatóhely van, miközben mellettük több múzeum is. És mivel a látogatók egyáltalán nincsenek tisztában a fogalom mögötti tartalmi, színvonalbeli különbséggel, be-mennek ezekbe a gyűjteményekbe, és számtalanszor nincs erejük, kedvük felkeresni a valódi, minősített múzeumokat. Magyarán: a múzeum kárát láthatja ennek. Megjegyzem: az sem zárható ki, hogy a minősített gyűjtemény unalmas és poros látnivalónak bizonyul. Összességében úgy érzem: ezeknek az úgynevezett „pseudo” múzeumoknak is van szerepük, hiszen – nyilván számos értéktelen dolog mellett – sok olyan különlegességet is rejtenek, amelyek „pusztán” élményt nyújtanak a maguk szintjén.

MC: *És a látogatóközpontok voltaképpen kicsodák? Önálló muzeális intézmények vagy „pseudo múzeumok”?*

¶ Magunk is sokat gondolkodtunk, hova soroljuk ezeket. A legtöbb látogatóközpont épít valamilyen gyűjteményre. Szervezetileg is számos látogatóközpont kapcsolódik múzeumhoz. Néhány évvel ezelőtt a Fővárosi Állat- és Növénykert vezetése is fontolgatta valamilyen speciális, a muzeális intézményi besoroláshoz hasonló, de azon túlmutató minősítés megszerzését. A jelenleg zajló Nemzeti Kastélyprogram és a Várprogram kapcsán is felvetődött: a legtöbb felújítandó kastély kiállításokkal is tervez, mégsem biztos, hogy ezek muzeális intézményként is működtetendők. Milyen kapcsolatuk van, illetve lehet a múzeumi intézményrendszerrel, a múzeumok gyűjteményeivel? Ezek a kérdések is rávilágítanak arra: igencsak élő, a valóságra folyamatosan reagáló intézményrendszert működtetünk, amelyben szerencsére folyamatosan felvetődnek az érdemi válaszokat igénylő kérdések.

MC: *Mondta az előbb: a minősítési rendszer láttatja, milyen fejlődési, esetleg visszafejlődési pálya áll az adott intézmény előtt. Megeshet, hogy visszaminősítenek pusztán gyűjteménnyé egy múzeumot?*

¶ Hogyne. Időről időre újraértékeljük a múzeumokat. Ez nagyon komoly lehetőség, és remélem, a jövőben erre még több erőforrás jut, hiszen ezt a rendszert folyamatosan revízió alatt kell tartani. Egy gyűjtemény lehet majd múzeum, és a múzeumot vissza is lehet minősíteni, amelyre számos példa akadt már.

Az sem ritka eset, hogy ez a visszaminősítés csak időszakos, és a gyűjtemény ismét megkapja a múzeumi besorolást, mert van akarat a feltételek teljesítésére. Még az is elképzelhető – legalábbis jogszabályi alapon vizsgálva –, hogy az országos múzeumok közül nem mindegyik marad ezen a szinten, ha nem tudja teljesíteni a kritériumrendszert. De ilyen még nem fordult elő. Valóban az állandó mozgás a lényeg, miközben a különböző besorolások, minősítések is változhatnak, ami inspirálóan hat az intézményekre.

MC: *Öt éve, 2013-ban jogszabály alapján megváltozott az egykori megyei múzeumi rendszer: a települések a múzeumok, illetve az egyéb gyűjtemények fenntartóivá váltak. Akkor sokan tartottak attól – szakmai szervezetek is hangot adtak ennek –, hogy ez az átalakítás minőségi romláshoz vezet majd, a települések nem fogják biztosítani a szükséges követelményeket, és sok múzeum elveszíti múzeumi rangját.*

¶ Bennem is volt ilyen félelem. Szerencsére ez nem igazolódott, és ma a szakmai munkám legérdekesebb időszakaként gondolok az átalakítás folyamatára, a személyes konzultációk sorozatára a településekkel. Munkatársaimmal együtt igen nagy tempóban kellett dolgoznunk, de nem éreztük tehernek, bízunk a sikerben, a települések ugyanis pozitívan fogadták mindezt. Az átalakítást követően emelkedett a múzeumi besorolású intézmények, a területi múzeumok száma, és a települések döntő többsége ma is presztízsértékűnek érzi saját múzeumát.

MC: *Hiszen a helyi identitást erősíti...*

¶ Abszolút. A megyei hatókörű városi múzeumok, a volt megyei múzeumok a leg-erősebb rendszerpontjai a területi ellátásnak, kiteljesítve a szolgáltató múzeum lehetőségeit. Szolgáltató központként számos területi feladatot ellátnak, például az állományvédelem terén, de múzeumi üzeneteik elsősorban a városnak szólnak, a városi identitást erősítik. 2013-ban szakmai felügyeleti vizsgálatot végeztünk azoknál a muzeális intézményeknél, amelyek fenntartót váltottak. Folyamatában láttunk rá arra, milyen figyelemreméltó folyamatokat indított el ez a felülről jövő beavatkozás. Kaposvárott például párhuzamosan működött jó néhány városi fenntartású és megyei intézmény. Voltak, amelyek a megyei múzeumi rendszerben működtek, míg mások városi alapításúak voltak. Sokszor egymással is versenyeztek, konkurencsei voltak egymásnak. A 2013-as változás után azonos fenntartói körbe kerülve a korábbi versengés építő együttműködéssé változott. A múzeumi átalakítás sikerét az is befolyásolta, hogy

egybeesett az oktatási és az egészségügyi rendszer átalakításával, amely jelentősen csökkentette a városok fenntartói kötelezettségeit. Múzeumuk felértékelődött, ahogyan a könyvtárunk is. Mi azt mondtuk: nem elég, hogy a múzeumi dolgozók tisztában vannak azzal, milyen nagyszerű a gyűjteményük, annak a fenntartó közösség számára is nyilvánvalónak kell lennie, és ezt a befogadást anyagi eszközökkel is segíteni kell. Az ország nagyon sok pontján vannak igen jelentős gyűjtemények, ezért figyelünk kell ezekre is, pályázati lehetőségekkel, szakmai segítséggel, szakértői hálózattal, módszertani fejlesztési projektekkel kell támogatni az intézményeket, hogy talpon maradjanak. Ez egy nagyon fontos küldetés.

MC: *A műtárgyállományt is megkapta az önkormányzat?*

¶ A jelenleg hatályos szabályozás szerint a 2013. január 1-je után bekerülő műtárgyállomány már az önkormányzat tulajdona. A korábbi műtárgyanyag, amely a településhez került, jelenleg is állami tulajdon. Az állami tulajdonú műtárgyállomány jó kezekben van a településeknél, de munkájukat mind anyagilag, mind szakmailag segíteni kell. A magyar múzeumi rendszer jellemzőinél számolnunk kell azokkal az intézményekkel is, amelyek helyi alapításúak, és nem képezték a korábbi megyei múzeumi hálózat részét. Esetükben is szükséges a szakmai segítségnyújtás, a módszertani támogatás.

MC: *Vannak civilek vagy magángyűjtők ma is, akik múzeumot akarnak a kollekciónak?*

¶ Vannak, de kevesen. Példaként említhető a budapesti Molnár-C. Pál-gyűjtemény, amely ragaszkodott ahhoz, hogy muzeális intézmény legyen, bár enélkül is sikeresen dolgozott. De a család úgy érezte, ez különös rangot ad a működésnek. Viszonylag új fejlemény a magán fenntartású tájházak megjelenése. Megvan a lehetőség arra is, hogy muzeális intézményi besorolás nélkül is működjenek, nem feltétlenül kell muzeális intézménnyé válniuk. Másfelől az örökségvédelmi törvény révén a magángyűjtemények akár nemzeti érdekű nyilvános gyűjteménnyé vagy közérdekű kulturális értéké nyilváníthatják magukat éppen azért, hogy azok a magángyűjtemények is bekerülhessenek egy minősítési rendszerbe, amelyek nem szándékoznak muzeális intézménnyé válni.

MC: *Beszélt arról, milyen fontosnak tartja, hogy rugalmas a magyar múzeumi szisztéma. Ez a pályázati rendszerre is érvényes?*

¶ Nem, sajnos a mai rendszer csak részben alkalmas arra, hogy megfelelően és célzottan ösztönözze a különböző kategóriájú intézményeket. Éppen a rendkívül népszerű Kubinyi Ágoston-pályázat sikere mutatja: lehet és érdemes így gondolkodni a támogatások esetében. Hasznos lenne például újragondolni az NKA pályázati rendszerét is oly módon, hogy stimulálja a belső rendszerbeli mozgásokat. Amikor megkérdezi egy gyűjtemény vezetője, miért gondoljuk, hogy jó lenne továbblépnie, és muzeális intézményi működési engedélyt kapnia, ma inkább a követelményeket tudjuk sorolni, és kevésbé a lehetőségeket. Sokat beszéltünk a mai akkreditációs rendszer sajátosságairól, előnyeiről és hiányosságairól. Utóbbiak körében fontos lépés még a nemzeti jelentőségű, vagyis az országos múzeumok rendszerszerű átalakítása. Kisebb a beavatkozás, mint a 2013-as, hiszen a feladatrendszer apránként megújult, ám az ehhez igazodó finanszírozási szisztéma és a szervezeti struktúrák megújítása biztosan a jövő feladata. A városligeti új múzeumi egységek megszületésével ez nyilván megkerülhetetlen lesz. Annak idején azért hagytam ott a jóval nyugodtabb muzeológusi munkát, és mentem a kulturális tárcához, mert úgy éreztem, tehetek valamit a rendszer egészének fejlesztéséért. Most, visszatérve az intézményi világba, sok olyan szemléleti változást érzékelek, amelyeket talán a fenntartói oldal támogatása is segített. A számtalan érdekes feladat mellett itt is ugyanaz érdekel: mit tehetünk az egészért egy múzeum szemszögéből, miként lehet a folyamatban lévő és formálódó nagy fejlesztési lehetőséggel élve szemléletformáló módon alakítani a múzeumok ügyét. Munkám a Szépművészeti Múzeumban megerősíti korábbi hitvallásomat: a változás kényszere a múzeumok éltető ereje.

VÍGH ANNAMÁRIA 1981-től '94-ig a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának főmuzeológusa volt, aztán igazgató lett ugyanitt. Innen ment 2000-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához, ahol először a Múzeumi Osztályt, majd 2004-től két évig a Múzeumi Főosztályt vezette. 2006-tól 2018-ig az Emberi Erőforrások Minisztériuma (illetve annak jogelődje) Közgyűjteményi Főosztályát vezette. Jelenleg a Szépművészeti Múzeum általános főigazgató-helyettese. Kutatási területei: újkortörténeti és helytörténeti kutatások, muzeológiai ismeretek, múzeumi szakigazgatás, múzeumfejlesztési stratégiai programok kidolgozása, finanszírozási technikák, szervezetfejlesztés, a szakmai ellenőrzés módszertana és gyakorlata.

